

*Стасюк О. Л.,
кандидат юридичних наук,
здобувач*

*Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України*

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОЗАХИСНОЇ ФУНКЦІЇ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ, НЕВИРІШЕНІ ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті розглянуто наукові дослідження, спрямовані на вивчення адміністративно-правових аспектів захисту прав та свобод людини і громадянина. З огляду на мету, об'єкти, предмет та наукову новизну досліджень узагальнено основні результати, що отримані вітчизняними науковцями під час написання дисертаційних робіт. Виявлено невіршені питання, визначено напрями подальших наукових пошуків.

Ключові слова: правозахисна функція, адміністративне право, права та свободи людини і громадянина, держава, наукова розробка.

Постановка проблеми. Важливим аспектом побудови правової держави є розуміння та практичне впровадження захисту прав та свобод людини і громадянина як основної функції сучасної Української держави. Індивіди, будучи найбільшою групою суб'єктів адміністративно-правових відносин, найчастіше вступають у відносини з державою у сфері публічної влади, де зосереджено інтереси значної частини громадян і де практично реалізуються надані Конституцією та законами України права і законні інтереси особи. Необхідність реалізації цих інтересів, а передусім їх узгодження, є одним з основних завдань держави та органів публічної адміністрації. Саме тому є підстави вважати, що в сучасних умовах розвитку нашої країни в напрямі становлення її як дійсно правової держави адміністративне право повинно надавати нові можливості в частині правового регулювання правозахисної функції держави.

Серед вітчизняних науковців у галузі адміністративного права в різних аспектах проблемам захисту прав та свобод людини і громадянина приділяли увагу В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, В.В. Башкатова, Ю.П. Битяк, І.Л. Бородін, І.П. Голосніченко, О.М. Кальчук, С.В. Петков, Є.Ю. Соболев, О.Л. Соколенко та інші вчені. Втім, слід відзначити, що дослідники акцентують увагу на окремих складових адміністративно-правового забезпечення правозахисної функції держави. Питання становлення та розвитку правозахисної функції держави з акцентом на їх адміністративно-правовому аспекті як систематизований аналіз цілісної системи українськими вченими не піднімалось. Тобто можна констатувати, що сьогодні виникла необхідність більш детального вивчення наукової розробки проблематики адміністративно-правового регулювання правозахисної функції Української держави.

Мета статті полягає в аналізі стану наукової розробки проблеми адміністративно-правового регулювання реалізації правозахисної функції в Україні, виявленні основних тенденцій та особливостей, визначенні перспектив наукових пошуків у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правозахисна функція держави набула свого концептуального оформлення у 90-х роках минулого століття, адже до цього часу пріоритет надавався державним інтересам, а не інтересам людини і суспільства. Відповідно, значний час правозахисна функція не виокремлювалася серед інших функцій держави, питання першочергового захисту прав та свобод людини і громадянина не було актуальним, комплексні наукові дослідження з означеної тематики не проводилися.

Кардинальні зміни щодо правозахисної функції держави відбулися після проголошення Україною незалежності. У Декларації про державний суверенітет України було передбачено, що Україна здійснює захист і охорону національної державності українського народу [1]. На захист інтересів індивіда орієнтує і Конституція України, яка визначила необхідність переходу від пануючої у минулому ідеології домінування державних інтересів над індивідуальними до ідеології служіння держави людині, гарантування, забезпечення і захисту державою основних прав та свобод людини і громадянина [2]. Незважаючи на зміну вектору відносин між індивідом та державою, комплексні монографічні дослідження у напрямі правозахисної функції держави почали з'являтися лише нещодавно.

Перше ніж розпочати аналіз наукових праць, у яких викладені основні результати дослідження, спрямовані на адміністративно-правове регулювання правозахисної функції в Україні, необхідно зазначити, що на концепції розуміння адміністративного права як такого, що покликано служити людині та громадянину й допомагати реалізовувати права і свободи через діяльність органів публічної влади, а також на виокремленні правозахисної функції адміністративного права, яка полягає у забезпеченні захисту прав та свобод людини і громадянина, вперше було наголошено В.Б. Авер'яновим [3].

Одним із перших дисертаційних досліджень, присвячених вивченню адміністративно-правових аспектів захисту прав та свобод людини і громадянина, стала праця І.Л. Бородіна «Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина» [4], в якій досліджено правову природу та зміст конституційних прав та свобод людини і громадянина; розглянуто адміністративно-правовий статус прав та свобод людини і громадянина; проаналізовано законодавство, що покладено в основу правової регламентації реалізації конституційного права громадян на оскарження, судового контролю та нагляду, особливо організації діяльності адміністративної юстиції, а також наглядової діяльності прокуратури і представницької функції прокурора в адміністративному судочинстві; здійснено аналіз конституційно-правових та адміністратив-

но-правових гарантій прав та свобод громадян. Втім, І.Л. Бородиним серед функцій конституційного права громадян на оскарження не виокремлено правозахисну функцію та не зазначено, що захист прав та свобод людини і громадянина є не чим іншим, як правозахисною функцією держави.

Питанням захисту прав та законних інтересів особи в адміністративному праві України була приділена увага у дисертаційній роботі В.В. Башкатової [5]. Зокрема, досліджено поняття і зміст категорії «інтерес», особливості захисту прав і законних інтересів особи нормами адміністративного законодавства, принципи адміністративного права, а також відзначено їх важливу роль у захисті прав та законних інтересів особи, державно-правовий механізм забезпечення і реалізації прав та інтересів особи, ролі публічних послуг та захисту прав й інтересів особи в адміністративному суді. Водночас, на наш погляд, чимало важливих питань залишено поза увагою. Це стосується поняття «правозахисна функція держави», кола суб'єктів, уповноважених здійснювати правозахисну діяльність, специфіки адміністративно-правових відносин у сфері правозахисної діяльності тощо.

Значну кількість наукових досліджень присвячено вивченню окремих складових адміністративно-правового забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина.

Так, праця О.Л. Соколенко була зорієнтована на сутність адміністративно-правових засад захисту прав громадян у діяльності правоохоронних органів [6]. Показово, що вчений виділяє захист прав громадян як основну функцію правової держави, яка становить систему заходів із запобігання порушенням прав громадян, контролю та нагляду за їхнім дотриманням, підтвердження чи відновлення оскаржуваних чи порушених прав, забезпечення юридичної відповідальності правопорушників й усунення інших негативних соціальних наслідків порушень прав громадян, що реалізуються організаційними та правовими засобами відповідно до засад верховенства права органами публічної влади, громадськими об'єднаннями та громадянами з метою забезпечення реальності прав громадян. Водночас слід зауважити, що робота спрямована виключно на діяльність правоохоронних органів України.

Дослідження діяльності органів публічної влади щодо реалізації і захисту прав та свобод інвалідів з позиції адміністративно-правової теорії та практики стало предметом дисертації Є.Ю. Соболя [7]. Знову ж таки, як і попередня робота, це наукове дослідження стосується виключно діяльності органів публічної влади щодо реалізації та захисту прав і свобод інвалідів. Водночас вважаємо, що наукові положення, викладені у дисертаційному дослідженні, заслуговують на увагу насамперед в частині міжнародно-правової регламентації забезпечення діяльності органів публічної влади щодо реалізації і захисту прав та свобод інвалідів, напрямів реалізації людиноцентристської ідеології в діяльності органів публічної влади, необхідності ухвалення Закону України «Про діяльність органів публічної влади щодо реалізації та захисту прав і свобод інвалідів».

Вивченню адміністративно-правових засад діяльності громадських об'єднань юридичного спрямування в Україні присвячена дисертаційна робота А.О. Галай [8]. Незважаючи на те, що означена праця зорієнтована на діяльність громадських об'єднань юридичного спрямування, слід відзначити, що останні є суб'єктами правозахисної діяльності, а тому це наукове дослідження щодо захисту прав та свобод людини і громадянина з боку громадських об'єднань юридичного спрямування становить як науковий, так і практичний інтерес. Особливої уваги заслуговують наукові положення щодо адміністратив-

но-правового регулювання функціонування громадських об'єднань юридичного спрямування та їх взаємодії з публічними інституціями, а також діяльності окремих видів громадських об'єднань юридичного спрямування. Варто відзначити і дисертацію Н.Д. Квасневської «Адміністративно-правове забезпечення реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів в Україні» [9], яка хоч і не спрямована на захист прав та свобод людини і громадянина, однак розкриває особливості діяльності певних суб'єктів правозахисної діяльності. Загальним недоліком наведених вище наукових праць є те, що авторами нічого не зазначено про правозахисну функцію тих суб'єктів, які вони розглядали у своїх наукових доробках.

Одними із компетентних суб'єктів, що уповноважені забезпечити захист прав та свобод людини і громадянина, є органи прокуратури. Саме сутності та специфіки адміністративно-правового регулювання правозахисної діяльності органів прокуратури України стосується дисертація О.М. Кальчук [10]. Науковцем запропоновано під правозахисною діяльністю органів прокуратури розуміти визначену чинним законодавством України діяльність посадових осіб цих органів, спрямовану на захист законних прав, свобод та інтересів громадян від протиправних посягань. Також слід відзначити те, що вченим охарактеризовано правовий статус прокурора як учасника адміністративно-правових відносин у сфері правозахисної діяльності, механізм адміністративно-правового регулювання правозахисної діяльності органів прокуратури України, визначено місце адміністративно-правових відносин у цьому механізмі, розглянуто їх структуру та ознаки, проаналізовано міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід правозахисної діяльності органів прокуратури, окреслено напрями підвищення ефективності взаємодії органів прокуратури, органів публічної влади та громадськості під час здійснення правозахисної діяльності. Означена робота є вагомим внеском у розбудову адміністративно-правового забезпечення правозахисної функції, однак вона була спрямована на діяльність органів прокуратури, а не в масштабах держави.

З-поміж інших праць, присвячених суб'єктам правозахисної діяльності, доцільно виокремити дисертації К.Ф. Білько [11] та Є.Ф. Шкребець [12], які стосувалися адміністративно-правового забезпечення діяльності нотаріату та адвокатури в Україні. Якщо в першій роботі не зазначено про правозахисну функцію нотаріату, то в іншій наголошено на тому, що адвокатура є основним правозахисним інститутом у державі, а її ефективність діяльності залежить від нормативно визначених правомочностей, якими держава наділяє адвокатів для реалізації правозахисної діяльності, участі в процесі здійснення судочинства, нагляду за діяльністю виконавчої влади у сфері гарантування конституційних прав і свобод та участі у законотворчій діяльності.

Аналізу питань адміністративно-правового регулювання у сфері захисту прав споживачів присвячено наукове дослідження Ю.Т. Добромислова [13]. Дослідником визначено сутність та специфіку адміністративно-правового захисту прав споживачів, повноваження органів виконавчої влади із захисту прав споживачів, адміністративно-правові способи захисту прав споживачів, основні елементи адміністративно-правового механізму захисту прав споживачів на прикладі інституту ліцензування підприємницької діяльності та технічного регулювання.

Тематику захисту прав, свобод та законних інтересів іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочин-

стві України досліджено В.О. Коваль [14]. Істотними у розвитку адміністративно-правового забезпечення правозахисної функції держави є наукові положення, пов'язані з особливостями судового провадження у справах щодо видворення іноземців та осіб без громадянства, порядком оскарження рішень щодо надання їм статусу біженця та особи, яка потребує додаткового захисту, здійсненням адміністративного судочинства у справах щодо затримання іноземців та осіб без громадянства з метою їх подальшого видворення, процедурою розгляду адміністративних справ за участю іноземців та осіб без громадянства, а також виконанням судових рішень.

Вітчизняні вчені приділяли увагу і особливостям адміністративно-правового забезпечення прав та свобод конкретних індивідів. У дисертації Т.Г. Корж-Ікаєвої було розглянуто поняття та особливості адміністративно-правового забезпечення прав і свобод неповнолітніх, визначено систему суб'єктів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод неповнолітніх, з'ясовано зміст механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод неповнолітніх та його гарантії, охарактеризовано правове регулювання прав і свобод неповнолітніх у сфері виконавчої влади [15]. Питання адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном через визначення правових засад, компетенції, форм та методів діяльності органів державної влади в цій сфері стали предметом наукового дослідження К.В. Степаненко [16].

Проблематиці адміністративно-правового регулювання забезпечення прав пацієнта в Україні присвячена дисертаційна робота Ю.А. Козаченко [17], у якій було визначено поняття і сутність прав пацієнта як об'єкта адміністративно-правового забезпечення; встановлено сутність адміністративно-правового регулювання забезпечення прав пацієнта, а також розкрито його зміст через визначення принципів, мети та функцій, форм та методів такого регулювання; визначено суб'єктів адміністративно-правового забезпечення прав пацієнта, охарактеризовано адміністративно-правові засоби забезпечення прав пацієнта; проаналізовано міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід у сфері забезпечення прав пацієнта, встановлено їх значення для України.

Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції досліджено В.В. Плискою [18], а саме з'ясовано засоби адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції; проаналізовано форми та методи адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції; охарактеризовано поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції; охарактеризовано правові заходи з удосконалення стану забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції; проаналізовано організаційні заходи забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції.

Зауважимо, що наукові дослідження, присвячені адміністративно-правовому забезпеченню прав та свобод конкретних фізичних осіб, не можна повною мірою віднести до сфери захисту прав та свобод людини і громадянина, однак вони мають значення в аспекті розгляду та вирішення окремих категорій у напрямі правозахисної функції держави.

Висновки. Результати проведеного історично-бібліографічного аналізу наукової літератури дають підстави стверджувати, що проблема адміністративно-правового регулювання

правозахисної функції держави не була предметом комплексного монографічного дослідження українських вчених. Більшість наукових праць вітчизняних дослідників присвячено вивченню окремих складових адміністративно-правового забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина. Аналізуючи положення цих робіт, можна резюмувати, що в адміністративно-правовій науці немає уніфікованого підходу до визначення сутності та специфіки адміністративно-правового забезпечення правозахисної функції держави.

З огляду на важливість забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина видається актуальною розробка наукою адміністративного права ефективного та реального діючого адміністративно-правового механізму реалізації правозахисної функції Української держави. Таким чином, розгляд теоретичних та практичних проблем адміністративно-правового регулювання правозахисної функції держави є одним із основних напрямів сучасних наукових досліджень у сфері адміністративного права, який потребує комплексного інтегрованого наукового підходу.

Література:

1. Про державний суверенітет України : Декларація від 16 липня 1990 року № 55-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Авер'янов В.Б. Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції / В.Б. Авер'янов // Право України. – 2006. – № 5. – С. 11–16.
4. Бородін І.Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / І.Л. Бородін ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 38 с.
5. Башкатова В.В. Захист прав і законних інтересів особи в адміністративному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.В. Башкатова ; КМ України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К., 2015. – 17 с.
6. Соколенко О.Л. Адміністративно-правові засади захисту прав громадян у діяльності правоохоронних органів : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / О.Л. Соколенко ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2013. – 39 с.
7. Соболев Є.Ю. Діяльність органів публічної влади щодо реалізації і захисту прав та свобод інвалідів: адміністративно-правова теорія та практика : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / Є.Ю. Соболев ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2015. – 40 с.
8. Галай А.О. Адміністративно-правові засади діяльності громадських об'єднань юридичного спрямування в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / А.О. Галай ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – К., 2015. – 36 с.
9. Квасневська Н.Д. Адміністративно-правове забезпечення реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / Н.Д. Квасневська ; ДНДІ МВС України. – К., 2016. – 41 с.
10. Кальчук О.М. Адміністративно-правове регулювання правозахисної діяльності органів прокуратури України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.М. Кальчук ; Держ. НДІ МВС України. – К., 2015. – 21 с.
11. Білько К.Ф. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / К.Ф. Білько ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2015. – 19 с.
12. Шкребець Є.Ф. Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Є.Ф. Шкребець ; Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2016. – 18 с.
13. Добромислов Ю.Т. Адміністративно-правове регулювання у сфері захисту прав споживачів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю.Т. Добромислов ; Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України. – К., 2011. – 19 с.
14. Коваль В.О. Захист прав, свобод та законних інтересів іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві Украї-

- ни : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.О. Коваль ; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2017. – 16 с.
15. Корж-Ікаєва Т.Г. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Т.Г. Корж-Ікаєва ; Київ. Нац. ун-т внутр. справ. – К., 2008. – 17 с.
16. Степаненко К.В. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / К.В. Степаненко ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2009. – 19 с.
17. Козаченко Ю.А. Адміністративно-правове регулювання забезпечення прав пацієнта в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю.А. Козаченко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2016. – 20 с.
18. Плиска В.В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання та протидії корупції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.В. Плиска ; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – Ужгород, 2015. – 15 с.

Стасюк А. Л. Состояние научной разработки административно-правового регулирования реализации правозащитной функции в Украине: основные положения, нерешенные вопросы и перспективы

Аннотация. В статье рассмотрены научные исследования, направленные на изучение административно-правовых аспектов защиты прав и свобод человека и гражданина. С учетом цели, объектов, предметов и научной

новизны исследований обобщены основные результаты, полученные отечественными учеными при написании диссертационных работ. Выявлены нерешенные вопросы, определены направления дальнейших научных поисков.

Ключевые слова: правозащитная функция, административное право, права и свободы человека и гражданина, государство, научная разработка.

Stasiuk O. The state of scientific development of the administrative and legal regulation of the implementation of the human rights function in Ukraine: main provisions, unresolved issues and prospects

Summary. The article deals with scientific research aimed at studying the administrative-legal aspects of the protection of human and civil rights and freedoms. Considering the purpose, objects, subject and scientific novelty of the research, the main results obtained by the national scientists during the writing of the dissertation robot are summarized. Unresolved issues were identified and directions for further scientific research were identified.

Key words: human rights function, administrative law, rights and freedoms of man and citizen, state, scientific development.